

Identitásproblémák a diaszpórában

Fejős Zoltán: A chicagói magyarok két nemzedéke 1890-1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása. (Hungari extra Hungariam 1.) Közép-Európai Intézet Budapest 1993. 299.

Rendkívüli problémaérzékenységről tesz tanúságot Fejős Zoltán a Chicagóba vándorolt magyarok (és közvetlen utódaik) életéről, illetve azonosságtudatáról szóló könyvében így érezzük, amikor az olvasás befejeztével összecsukjuk a kötetet és újra a címre pillantunk. A szerzőnek sikerült ugyanis a sokszintű és módszertanilag is igen gazdag munkában a címnek új értelmet adnia: a „chicagói magyarok” nem „chicagói magyarság”, mivel nemcsak politikailag és kulturálisan mutatnak számottevő különbséget, de területileg is meglehetősen széttagoltan éltek az amerikai metropolisban. „Etnikai örökségük” erősen összetett, még az érintettek körében is vita tárgya. A nemzedékekben történő gondolkodás létjogosultsága bizonyítást nyer a munkában.

Adott tehát egy társadalmi csoport, amellyel kapcsolatban azonban még az sem magától értetődő, hogy indokolt őket egységként kezelni. Ez ellen szól ugyanis több tényező: a lakóhelyi szegregáció a városi térben, az ezzel összefüggő pozicionális különbségek a város társadalmi szerkezetében, valamint a felekezeti megoszlás. Ez utóbbi különösen fontos, ha tekintetbe vesszük, hogy a bevándorlás-kutatás általános tapasztalata szerint az emigránsok elsősorban az egyházak segítségével képesek fenntartani azonosságtudatuk kontinuitását. Ráadásul még a magyarországi születés (sőt a magyar etnikumhoz tartozás) sem szükségszerűen teremt közösséget. Gondoljunk arra, hogy a Chicagóba vándoroltak esetében a máramarosi Visk és a Trianon után Ausztriához csatolt Burgenland a két legjelentősebb kibocsátó góc. Ezek után érthető, hogy eleve magyarázatra szorul a nemzeti identitás tartalma, amit nyilvánvalóan fokozott kihívások érnek az új hazában.

Roppant aktuális téma a „mi a magyar?” kérdésre adható válaszok tanulmányozása a posztkommunista Magyarországon ismét, de a könyv egyik fő erénye éppen az, hogy elkerüli az aktualizálás buktatóját. Sikerül úgy foglalkoznia az etnikus tudattal, hogy nem tágít a fenomenologikus társadalomtudomány racionális szemléletétől: az identitást különböző síkok összegeként értelmezi, amelyek közül a nemzeti azonosságtudat csak az egyik. Úgy tartja, hogy „az etnikus viselkedés” konstrukció, amely „hol tudatos, hol tudattalan felépítés” eredménye (175.), tehát nem problémátlan, nem eleve adott. Ezért az eredményért ráadásul nem fizet olyan árat, hogy pusztán statisztikai tényeket elemez. Meggyőző arányt alakít ki a történelem megragadásának három szintje: a narráció, a statisztikai adatok és szöveges források elemzése, valamint az értelmezés, az elméleti magyarázat között.

Feltétlenül kihangsúlyozandó erénye a tanulmánynak, hogy a források igen széles skáláját használta föl. Ezek egyrészt precízen adatoltak a kötetben, másrészt feldolgozásuk nyomait kilenc térkép, negyedszáz egykorú fénykép stb. mutatja, harmadrészt pedig feldolgozásuk „kritikájuk” szakszerű, amire álljon itt néhány példa. A népszámlálási statisztikában gondosan disztinkvál a magyar és a magyarországi bevándoroltak, a különböző anyanyelvűek között; a tankönyvek ismeretanyagának tárgyalásakor nemcsak a honi ismeretszintet, de az amerikai gyerekek műveltségét is figyelembe veszi; a magyarság egyik nagy (1933-as) önreprezentáló megmozdulásánál

tudomásul veszi ugyan a baloldali, munkásmozgalmi kötődésű szervezetek kritikáját a „cigánykaravános”, „parasztlakodalmos” öndefiníálással szemben, de kimutatja, hogy ugyanazok a körök (egyletek) más esetekben maguk is cigányzenés és disznótoros vacsorával ünnepeltek stb. (199-201.).

A könyv szerkezete egyszerre két irányt követ: a kronologikus kifejtés mellett a „kemény” adatok felől közelít a „puhább”, a személyesebb, az egyén tudatára vallókhöz. A módszertan terminusait használva: a statisztikai eljárásokkal feldolgozhatóktól a weberi értelemben vett *megértéssel* feltártak felé haladva.

Fejős Zoltánnak rengeteg dolgot sikerült megtudnia a Chicagóban letelepedett magyarokról. A népszámlálási ívek segítségével az utcák és a házak szintjén ismerteti a lakóhelyet, utalva a legfontosabb közeli munkahelyekre. Megismertet az egyházak, egyletek és újságok születésével és küzdelmesnek tűnő mindennapjaival, amely komoly forráskutatást és elemző munkát igényelhetett, hiszen például a tucatnyi egyház közül a református felekezethez tartozók még felügyeleti szempontból is megoszlottak a magyar anyaegyház, a *Reformed Church in the U.S.* és egy holland eredetű denomináció között. Bemutatja, hogy milyen szokások, ünnepélyek, a folklorisztikus kultúra mely elemei éltek körükben - és e szokások közül jó pár esetében elvégzi az igazán mély ismeretet és elemzőkészséget igénylő összevetést a szülőhely és a befogadó közeg hasonló magatartásformái között, ezzel érzékeltetve azt a folyamatot, amely során a vizsgált csoportok amerikai magyarokká válnak.

Különösen érdekes ebből a szempontból a helyi „magyar” sajtó nyelve körül kibontakozó vita, amelyben a „második nemzedék” magyar identitásának megőrzése volt a tét. E polémiában már az 1920-as évek végén ellentétes álláspontra helyezkedett az óhazát képviselő Magyarok Világszövetsége budapesti irodájának vezetőjéhez képest a helyi értelmiség egy része. Egy református lelkész, felismerve a realitást, angol nyelvű folyóirat megindításában látta a „magyar érzés megmentésének” egyetlen esélyét, mivel „a magyar nyelv... hovahamar az indián rezervációk korlátozott világára szorul” (179.).

A második nemzedék egyébként is ellentmondásos viszonyban állt a bevándorlók nemzedékével, aminek oka nemcsak abban keresendő, hogy az óhazáról nem volt saját tapasztalatuk. Éppen ilyen jelentőségű az a tény is, hogy a chicagói magyarság sorsa az új hazában az intergenerációs mobilitás volt - hiszen éppen a felemelkedés vonzotta őket annak idején az újvilágba - és a városban nevelkedett gyerekek gyakran lenézve gondoltak a paraszti világból érkezett szüleikre. Ha más aspektusból is, de a hagyományoktól való eltávolodás remek szimbóluma lehet, hogy az 1930-as évek Chicagójának angol nyelvű magyar ifjúsági sportklubjai hátat fordítottak a futballnak és baseball-meccseken mérték össze erejüket. Az etnikai környezet - a szerző kifejezésével élve (57.) - a „többes identitás” melegágya.

Az eddig említett témák mellett alaposan kidolgozott fejezetei a kötetnek a helyi magyarok leglátványosabb önreprezentációs megmozdulásaival: a „magyarok napokkal” foglalkozók, így például részvételük az 1933-34-es chicagói világhiállításán. Ezek az események ideologikus célokat szolgáltak, például a többi bevándorolt etnikummal való összemérés lehetőségét kínálták, az amerikai nép figyelmének felkeltését Trianon igazságtalanságaira, a belső egység demonstrálását. Fejős jó érzékkel végezte el e kérdések körül az óhazai és a kinti politikai akaratok elemzését csakúgy, mint a konkrét megvalósulás feltárását.

A könyv bevezetőjében a szerző többször hivatkozik az „új társadalomtörténet” kialakította paradigmákra, módszerekre, amelyek láthatóan pozitív mintaként irányították - a bibliográfia szerint immár évtizedes - munkáját. Mi viszont ezt a könyvet állíthatjuk példának a társadalomtörténet magyarországi művelői elé, mivel - megítélésünk szerint eleget tesz az említett irányzat fontosabb ismérveinek: „alanyai” a helyi magyar társadalom teljességét felölelik; az általa vizsgált tevékenységi szféra a mindennapi élet széles skálája. Az egyes tevékenységek elemzésekor nem elégszik meg az arra vonatkozó akaratok artikulációjával, hanem megvizsgálja azok realizálását is; és végül módszere interdiszciplináris, amennyiben ugyanolyan otthonosan mozog a hagyományos történeti források között, mint a szociológiai elméletek körében (például a chicagói városszociológiai iskola expanziós elméletének tesztje). Külön élvezetet jelentenek az olvasónak azok az antropológizáló fejtegetések, amelyek a kivándorlás vagy éppen a hazavágyakozás érveit tartalmazó magánlevelek elemzése alapján születtek. Egy másik részben az egyik kinti újság pályázatára beküldött levélből (írója egy 18 éves lány) bontja ki a levélíró magyar identitásának hátterét. Hadd emlékeztessünk itt arra, hogy amikor két amerikai szociológus (Thomas és Znaniecki) közvetlenül az első világháborút követően megjelentette a magánlevelezés társadalomtudományi hasznosíthatóságát „felfedező” munkáját, témájukat éppen az amerikai lengyel bevándorlók beilleszkedéséből merítették. A könyvet (címe: *A lengyel paraszt Európában és Amerikában*) azóta is a szociológia-történet fontos fejezeteként tartják számon.

A szerzőt nem zavarja az, hogy - a metropolis méreteihez viszonyítva - igen kis népességgel foglalkozik; a népszámlálások statisztikája szerint a magyar anyanyelvűek a bevándoroltak körében mindössze egy százalék körüli nagyságot képviselnek a vizsgált korszakban. Az, hogy még csak nem is szabadkozik a vizsgált csoport „jelentéktelensége” miatt, meggyőzően bizonyítja a szerző szemléletét, miszerint a több, nem biztos, hogy jellemzőbb, főképp pedig érdekesebb. És ha már Fejős Zoltán történetírói szemléleténél tartunk, szót kell ejtenünk arról is, hogy a szövegbe beágyazva - a megértéshez szükséges szintig - állandóan jelen van a magyarországi és az amerikai történelem, amelyek mozgása meghatározta a chicagói magyarok életét, mind materiális, mind szimbolikus értelemben.

A kivándorolt magyarokról rajzolt kép majdnem teljes, ennél sokkal többet aligha tudhatunk meg róluk. Két ponton lehetne valószínűleg tovább dolgozni a témán; az egyik ilyen kérdés a munkásművelődés mélyebb feltárása (ezt a szerző a bevezetőben maga is említi), a másik pedig annak vizsgálata, hogy a kivándorlók „társadalmi struktúrája” hogyan viszonylik az elhagyott és a befogadó társadalmak szerkezetéhez. (Vagyis a századfordulós magyarországi társadalom sajátos szerkezetéből nem egy teljes „születet” képviselnek a kivándoroltak, és alighanem a chicagói viszonyok sem vágtak tökéletesen egybe az emigránsok belső arányaival.) Az ebből a szempontból kidolgozottabb munkásrétegek mellett a középosztályi-értelmiségi csoportok társadalmi pozíciója talán bővebb kutatást és kifejtést is megérne - természetesen akkor, ha a forrásadottságok ezt lehetővé teszik.

Összességében azt mondhatjuk, hogy Fejős Zoltán irányadó munkát írt, és kíváncsian várjuk, lesz-e folytatás. A többi nagy magyarlakta újvilági város, például Cleveland feldolgozásával ugyanis érdekes körképet nyerhetnénk az „amerikás magyarok” életéről, mindennapjaikról, gondolkodásukról, nemzettudatukról.

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1993. 4. évf. 4.sz.

Tóth Árpád